

Teori i historisk forskning

Introduktion till en debattsektion

SARA EDENHEIM*

Umeå universitet

Inför Svenska historikermötet i Umeå 2023 var vi en grupp historiker och idéhistoriker som planerade ett panelsamtal om ett internationellt historikermanifest en del av oss inspirerats av och en del av oss irriterats över.¹ Vi ville lyfta frågan om teorianvändning inom historieämnet och diskutera var ämnet befinner sig i dag i Sverige i relation till både vetenskapsteori och andra ämnen. Våra olika reaktioner och ingångar till läsningen av manifestet tyckte vi helt enkelt kunde fungera som en bra utgångspunkt för ett panelsamtal där oenighet fick råda och argument presenteras.

Panelen väckte många frågor och kommentarer från åhörarna och vi kände att detta var en diskussion inte enbart vi paneldeltagare var intresserade av och initierade i. Att då sätta diskussionen på pränt och publicera den i *Historisk tidskrifts* debattsektion kändes som en god idé. I panelen deltog två historiker och tre idéhistoriker; i denna vår tryckta version återstår en historiker och en idéhistoriker har tillkommit, vilket kan vara värt att påminna om då vi till stor del talar utifrån våra respektive erfarenheter inom dessa olika ämnen.

Vi har valt att följa samma upplägg som panelsessionen, där under-tecknad inledde med en presentation av det manifest vi använt som utgångspunkt och sedan följde våra enskilda reflektioner och utgångspunkter. Oavsett vad man anser om manifestet, är vår gemensamma utgångspunkt att det kan användas för att initiera debatt och förtydliga ståndpunkter på ett fruktbart sätt inom svensk historisk forskning; en specifik kontext som på många sätt skiljer sig från den amerikanska

* Docent i historia.

1. Panelen gick under namnet "Teorianvändning i historisk forskning".

men som samtidigt har influerats av många olika vändningar och som inte sällan framhåller ett eklektiskt förhållningssätt. En central fråga som lyfts utifrån manifestet är just om denna förmåga att omfamna nya idéer och strömningar inte enbart har fyllt en omdanande funktion; kanske har det även varit ett sätt att bibehålla historieämnets kärna och självbild?

Manifestet

"Theses on Theory and History" publicerades i maj 2018 på en öppen plattform med samma namn.² Författarna var tre väletablerade amerikanska historiker, Ethan Kleinberg, Joan W. Scott och Gary Wilder, som tillsammans kallar sig The Wild On Collective. Två år senare publicerades manifestet också i tidskriften *History of the Present*, som även publicerade ett forum med kommentarer och inlägg från det engelskspråkiga historikerfältet.³

Varför skriver då just dessa tre, redan väl etablerade, historiker ett manifest? Enligt dem själva ville de frigöra historiskt tänkande och historisk kunskap från den fetischistiska relationen de menar att historiker har till arkivet, till källmaterialet, det kronologiska narrativet och de gränser som historiker bygger upp mellan det förflutna och samtiden.

I ett gemensamt förord skriver de att manifestet föddes ur en frustration över att se upprepad kritik av historieämnets "realistiska epistemologi" och "empiristiska metodologi" antingen helt nonchaleras av ämnet, eller oskadliggöras genom vissa återkommande "skyddsmekanismer". Enligt författarna finns en uppsättning motstånd, inneboende i ämnet, som slår till när teori ska ta plats inom utbildningen och forskningen. Exempelvis beskrivs teori i nedlåtande termer och ofta med feminint könade adjektiv såsom "frivolous", "fancy", "speculative", medan empirisk forskning inte enbart ställs i kontrast till teori utan även beskrivs som "solid", "objective", "real", "pure". Likaså sker en ständig naturalisering av historia som något som finns där ute, som kan upptäckas eller avtäckas, ja historiker antas till och med ibland kunna återväcka de döda.

Kleinberg, *et al.* beskriver även mer specifika och intrikata motstånd,

2. <historyandtheory.org/theoryrevolt>

3. Ethan Kleinberg, Joan W. Scott, Gary Wilder, "Theses on Theory and History", *History of the Present* (10:1 2020); <<https://www.historyofthepresent.org/forum.html>>. Se även "From the authors of 'Thesis on Theory and History'", *Critical Inquiry* juli 2018; <critinq.wordpress.com/2018/07/10/from-the-authors-of-the-theses-on-theory-and-history/>.

såsom tematiseringar i stället för teoretiseringar. Exempelvis noterar de att Foucaults epistemologiska studie av fängelset ledde till empiriska studier av just fängelser i stället för studier av andra fenomen utifrån Foucaults epistemologiska program. Just tematiseringar brukar vara historikers sätt att hantera nya vändningar inom ämnet:

Although thematic and theoretical courses (of the gender—or fill in the blank—for historians model) are available, it is rare for history doctoral students to be required to study the history of "history" as a form of knowledge, the epistemology of the human sciences, or critical theory.⁴

Det är dock inte egentligen mer teori som författarna menar är lösningen, utan ett mer kritiskt förhållningssätt till historia som fenomen och idé där olika teorier och definitioner kan få ta plats. Vad de däremot har noterat är att teoretiska anspråk ofta försvinner när de introduceras till ämnet, medan själva det teoretiska begreppet dyker upp igen, nu omvandlad till ett studieobjekt. Där är förmodligen kön ett av de mer omtalade exemplen, men författarna nämner även dekolonialitet och dekonstruktion. En historisk studie kan sägas vara influerad av teori även när de teoretiska begreppen enbart nämns i en inledning medan implementeringen och konsekvenserna av dessa begrepp för studien är frånvarande i själva studien; "a gestural inclusion" kallar kollektivet denna strategi:

So deconstruction becomes a synonym for interpretation in conventional intellectual histories, Marxism is reduced to economic determinism or the application of "class" to local community studies, and "gender" replicates the sex/gender distinction or the fixity of the m/f opposition in the same way everywhere it is said to occur.⁵

Det är inte heller specifikt poststrukturalismen som författarna menar att historieämnet försvarar sig mot; de menar att det är en generell hållning oavsett vilken teoretisk skola som någon eller några forskare försöker introducera. Poststrukturalism och dekonstruktion har blivit sinnebilderna av teori, men det beror mer på att den kritik som dessa teo-

4. Kleinberg, Scott & Wilder (2020) i.10.

5. Kleinberg, Scott & Wilder (2020) ii.5.

retiska skolor innebär upplevs som extra hotfulla. I slutändan aktiveras skyddsmekanismerna även mot andra teoretiska förhållningssätt. Det som upplevs som hotande är själva kritiken av ämnets självbild, oavsett från vilket håll det kommer; detta trots att just en kritisk historieforskning är helt nödvändigt för ämnets fortsatta relevans, både inom och utanför akademien. En relevant jämförelse skulle kunna vara litteraturvetenskap, där forskarna i första hand ägnar sig åt att analysera skönlitteratur och att förstå och definiera vad det är; de skriver sällan själva skönlitterära verk. Historiker däremot utgår från att vårt främsta uppdrag är att skriva historia, inte studera och analysera vad historia är och vilken roll den spelar. Det är det vi lär ut och som våra grundkurser och forskarutbildningar domineras av.

Vad är det då som anses hotat mer specifikt? Historisk forskning handlar till stor del om metod, så till den grad att författarna menar att vi fetischerar arkivet och dess innehåll när vi utgår från att detta material, i kombination med våra metoder, är den mest handfasta och pålitliga källan till att förstå sociala relationer i det förflutna. Manifestförfattarna är inte kritiska till arkivforskning i sig, eller historiska studier; det är hur vi förhåller oss till dessa som är problemet. Det saknas en kritisk hållning – en frågvishet och en epistemologi – som skulle kunna leda till andra sätt att förstå det förflutna och vår samtid, och det är denna hållning som verkar vara hotfull.

På samma sätt menar de inte heller att vi alla ska bli teoretiker:

The point is not for historians to become theorists; theory for theory's sake is as bankrupt as the idea that facts can 'speak for themselves.' The point is for disciplinary history to overcome its guild mentality (disciplinary essentialism) and empiricist methodology (methodological fetishism)—to interrogate its 'commonsense' assumptions about evidence and reality, subjectivity and agency, context and causality, chronology and temporality. This would require serious engagement with critical theories of self, society, and history.⁶

Det är således inte arkivstudierna i sig som är problemet eller ens teori-
bristen. Problemet är att ämnet domineras av det författarna kallar för
ontologisk realism och som de menar har lett till en inneboende tauto-

6. Kleinberg, Scott & Wilder (2020) iii.1.

logi: "empiricist methodology enables the rule of this realism while this realism guarantees the success of empiricist methodology".⁷ De som kan introducera ett nytt koncept utan att denna tautologi synliggörs välkomnas in i ämnet som nydanande och *cutting-edge*; övriga förvisas till andra delar av akademien.⁸ Kvar står ett antal antaganden som är politiska samtidigt som de stärker ämnets *status quo*. Det är dessa frågor som kollektivet menar att historiker står handfallna inför så länge vi inte släpper våra försvarsmurar och låter en kritisk historisk forskning ta plats.

På frågan om inte detta redan har gjorts, svarar Scott i en intervju att, jo, de trodde redan det var gjort. Men det visade sig att historieämnet har en sorts inneboende resistens mot förändring som de först nu har kunnat identifiera. Kleinberg menar i samma intervju att ämnet har "ett försåtligt sätt, en ytlig och kuvande omfamning av teori" som har förhindrat ett verkligt teoretiskt engagemang. Han menar att egentligen riktar de sig inte mot en gammeldags historiker som tänker att teori är nonsens, utan snarare mot de historiker som säger "vi gör ju redan detta!", "vi läste din bok för tjugo år sedan och den finns med på kurslitteraturlistan!" eller "Det finns med i mina fotnoter!".⁹

Fotnoter är inte tillräckligt för Wild on Collective. De ser att tämjandet av historisk kunskap fortsätter på alla nivåer inom ämnet och därför vill de ta ett helhetsgrepp och önskar alltså en förändring av alltifrån grundutbildningen, forskarutbildningen, publiceringskrav, anslagskrav och även anställningskrav. En rätt omfattande omställning, med andra ord. Samtidigt är de måna om att påpeka att de är ointresserade av vilka teorier som historiker inkluderar och tar till sig – huvudsaken är att vi ger oss själva verktyg att diskutera frågor som berör vad som räknas som en källa till det förflutna och hur vi producerar kunskap. Kort sagt, hur vi kan göra historia på andra sätt.

7. Kleinberg, Scott & Wilder (2020) i.4.

8. Några exempel (som inte nämns i manifestet) på historiker som lämnat ämnet på grund av just sina teoretiska positioner, och som sällan läses inom ämnet, är den amerikanske historikern Sande Cohen, liksom Martin L. Davies. Äldre exempel på liknande position är den franska historikern Michel de Certeau som läses inom litteratur- och kulturvetenskaperna, men sällan inom historia. Ingen av dessa tre kan kallas för poststrukturalister. Ett exempel på en poststrukturalistisk historiker som förvisso läses inom ämnet men inte känner tillhörighet med ämnet Historia är manifestörfattaren Joan W. Scott.

9. Jonathan Caitlin, "Intervju med Scott och Wilder", *Journal of the History of Ideas Blog* 2018/11/26 <www.jhiblog.org/2018/11/26/to-intervene-yet-again-theory-revolt-live>.

Författarna

Manifestet är som sagt skrivet av tre amerikanska historiker och den mest kända för oss i Sverige är nog Joan W. Scott. Det är främst artikeln "Gender: a useful category of historical analysis" från 1986 som etablerade Scott inom historisk forskning och då i första hand inom genushistoria.¹⁰ I senare verk har Scott reflekterat över just denna artikels framgång och mottagande, en utveckling hon inte är helt nöjd med.¹¹ De senaste åren har Scott skrivit främst böcker om historisk forskning, där *On the Judgment of History* (2020) och *The Fantasy of Feminist History* (2011) kan ses som representativa, liksom artiklar om vilka bidrag psykoanalytisk teori kan göra inom historieämnet.¹² Boken *Sex and Secularism* (2017) kan i sin tur ses som ett exempel på hur hon själv vill bedriva historisk forskning idag och handlar om hur sekulära samhällen använder just sekulärismen för att underordna kvinnor.

Gary Wilder är i sin tur professor inte bara i historia, utan även i antropologi och franska. Han har i synnerhet studerat fransk kolonialism och publicerat två tongivande böcker inom det postkoloniala fältet: *Freedom Time: Negritude, Decolonization, and the Future of the World* (2015) and *The French Imperial Nation-State: Negritude and Colonial Humanism Between the World Wars* (2005). Hans senaste bok tar även den fasta på "Afro-pessimism", liksom heterodox marxism, som inspirationskällor för att förstå temporalitet på nya sätt. Boken heter *Concrete Utopianism: The politics of temporality and solidarity* (2022) och vi finner där en kritik av realism – här utvidgad till att omfatta även "politisk realism" och "vänster-realism". Han pekar på behovet av att nå bortom "left culturalism" (en sorts variant på identitetspolitik), liksom "left melancholy" (en term som myntades av Walter Benjamin som är en återkommande referens för alla tre i kollektivet, liksom Derridas koncept *hauntologi*).

Ethan Kleinberg är nuvarande redaktör för tidskriften *History and Theory* och främst känd för sin bok *Haunting History: For a deconstructive approach to the past*, men har även skrivit om exempelvis Martin Heidegger inflytande på fransk filosofi och Immanuel Levinas kommen-

10. Joan W. Scott, "Gender: a useful category of historical analysis", *The American Historical Review* 91:5 1986.

11. Joan W. Scott, "Gender: Still a Useful Category of Analysis?", *Diogenes* 57:1 2010; se även Sara Edenheim, "Att komma till Scott", *Scandia* 78:2 2012.

12. Se exempelvis Joan W. Scott, "The Incommensurability of Psychoanalysis and History", *History and Theory* 51:1 2012.

tarer på Talmud. *Haunting history* är ett försök att visa historiker vad vi kan göra med Derrida. Just Derrida är ofta det namn som nämns av historiker som en sorts omöjlig referens, oanvändbar för historisk forskning och i vissa fall ett direkt hot mot ämnet. Om Wilder använder mer, för historiker, okända referenser, så gör Kleinberg oss tjänsten att diskutera våra egna återkommande referenser: Frank Ankersmit, Eelco Runia, Dominique LaCapra, Hans Gumbrecht, ja, även Hayden White. Han vill visa att deras respektive projekt är något på spåren, men att vi behöver gå ännu längre. Boken försöker även förstå historikernas oro för dekonstruktion, och även där får vi namn vi känner igen: Joyce Appleby, Lynn Hunt, Margret Jacob, liksom Richard Evans och Georg Iggers, med flera. Han tar så klart även upp historiker som har försökt att förstå Derrida på ett mer genomgripande sätt, eftersom sådana trots allt finns.

Varför skulle historiker intressera sig för en fransk filosof som nog mest litteraturvetare haft användning för, kanske en del frågar sig. Det kan väl inte vara ett krav eller obligatorisk läsning på vår grundutbildning? Det korta svaret är: för att Derridas filosofiska tänkande innefattade teser om tid och erfarenheter. Han har skrivit många texter som berör vår relation till det förflutna – om än oftast utifrån filosofins historieskrivning. Derrida själv verkade dock ha gett upp hoppet om historikern – vi har, enligt honom, inte tänkt tillräckligt mycket på ämnets egna konstituerande grunder. Det är just detta som Kleinberg, liksom Wilder och Scott, vill ändra på. Och det är tydligt att de historiker som vi ofta tänker oss har gjort just det, inte är tillräckliga. För att kunna motivera vår fortsatta existens och relevans i ett samhälle i extrem kris menar de att vi behöver gå ännu längre, vända på allt vi tar för givet och börja med själva grunden: vad är det förflutna och vad i hela fridens namn har det med oss att göra?